

اثربخشی هنردرمانی بیانگر بر کاهش مشکلات رفتاری و هیجانی کودکان دارای

تجربه‌ی سوگ پدر

مریم جمشیدی سیانکی^{۱*}

محمد علی مظاهری

علی زاده محمدی

آسیه اناری

مقدمه: مرگ یکی از والدین ضربه‌ی فاجعه‌انگیزی برای کودکان است، زیرا آن‌ها تمام احساساتشان را روی والدین سرمایه‌گذاری می‌کنند اما بزرگسالان عشق خود را در روابط مهم زندگی‌شان تقسیم می‌کنند. رابطه‌ی کودک با پدر یک پیوند و دلبستگی منحصر به فرد است که می‌تواند یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین روابط در زندگی کودک باشد. این رابطه‌ی خاص می‌تواند رشد دوران کودکی را شکل دهد، بر ارزش‌های فرد اثر بگذارد و پیش‌بینی‌کننده‌ی بهزیستی روانی مثبت و منفی کودک باشد؛ بنابراین می‌توان گفت مرگ پدر یکی از آسیب‌زاترین رویدادهای زندگی کودک است. کودکان در واکنش به مرگ پدر معمولاً واکنش‌های رفتاری، هیجانی و جسمانی متفاوتی نشان می‌دهند. وجود این نشانه‌ها در کودکان امری طبیعی است و در صورت وجود عوامل حمایت‌کننده مانند رابطه‌ی گرم و صمیمی با مادر، ثبات شرایط زندگی پس از فوت پدر، انسجام خانوادگی، دریافت حمایت‌های مناسب از سوی اطرافیان و ... این واکنش‌ها به تدریج کاهش پیدا می‌کند اما برای بسیاری از کودکان به علل متفاوت ممکن است این عوامل حمایتی فراهم نباشد و در نتیجه واکنش‌های رفتاری و هیجانی سوگ برای مدت طولانی باقی بمانند. در نتیجه این گروه از کودکان نیازمند دریافت خدمات تخصصی ویژه‌ی خود هستند. این مداخلات معمولاً بر اهمیت صحبت کردن پیرامون فرد از دست داده شده و احساسات سوگ تأکید می‌کنند. از آنجایی که کودکان معمولاً در شناسایی و ابراز کلامی احساساتشان توانایی کمتری دارند به نظر می‌رسد هنردرمانی از طریق فراهم کردن فضایی امن برای تخلیه‌ی هیجانی و ابراز احساسات بتواند به آن‌ها کمک کند و در نتیجه مشکلات رفتاری و هیجانی آن‌ها را کاهش دهد. مطالعه‌ی حاضر به منظور بررسی اثربخشی هنردرمانی بر کاهش مشکلات رفتاری و هیجانی کودکانی است که سوگ پدرشان را تجربه کرده‌اند.

روش: روش پژوهش این مطالعه شبه‌آزمایشی با ساختار طرح تک‌آزمودنی (A-B-A) است. آزمودنی‌ها به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. گروه نمونه شامل ۵ کودک دبستانی است که پدرشان شش ماه تا دو سال پیش فوت کرده است و نمرات درونی‌سازی و برونی‌سازی آن‌ها در فهرست رفتاری کودک، فرم والدین (CBCL) در محدوده‌ی بالینی قرار دارد. آزمودنی‌ها پیش از شروع جلسات هنردرمانی دومرتبه به فاصله‌ی یک ماه با پرسشنامه‌ی

CBCL ارزیابی شدند (خط پایه) و پس از آن در هشت جلسه‌ی گروهی هفتگی دو ساعته شرکت کردند. در جلسات دوم، چهارم، ششم و هشتم نیز آزمودنی‌ها توسط پرسشنامه‌ی مذکور ارزیابی شدند. پس از اتمام جلسات با فاصله‌ی دو هفته و یک ماه و نیم نتایج بدست آمده پیگیری شد. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل دیداری و محاسبه‌ی اندازه‌ی اثر استفاده گردید.

یافته‌ها: تحلیل دیداری و محاسبه اندازه اثر نشان داد که هنردرمانی در کاهش مشکلات رفتاری و هیجانی اکثر کودکانی که تجربه‌ی سوگ پدر داشته‌اند اثربخش بوده است و سه مادر بهبود چشمگیر مشکلات رفتاری و هیجانی فرزندان خود را گزارش کردند. همچنین نمرات مشکلات کلی تمامی آزمودنی‌ها در مرحله‌ی درمان و پیگیری کاهش یافت و هر چه مدت‌زمان بیشتری از سوگ گذشته بود، مداخله نتایج ضعیف‌تری به همراه داشت.

علاوه بر این نتایج به دست آمده از مقایسه‌ی نمرات استاندارد نشان داد پس از اجرای هنردرمانی اغلب مشکلات قبلی آزمودنی اول بهبودی کامل یافته‌اند، یعنی نمرات استاندارد این مقیاس‌ها از محدوده‌ی مرزی یا بالینی در مرحله‌ی خط پایه، به محدوده‌ی طبیعی در مرحله‌ی پیگیری رسیده‌اند. همچنین نمرات استاندارد مشکلات کلی او از محدوده‌ی بالینی در خط پایه، به محدوده‌ی مرزی در پیگیری وارد شده است که نشان از بهبودی متوسط او دارد. همین‌طور تعداد زیادی از مشکلات آزمودنی دوم بهبود یافته‌اند اما نمرات استاندارد پرخاشگری، مشکلات درونی‌سازی شده، برونی‌سازی شده و مشکلات کلی او علی‌رغم کاهش در همان محدوده‌ی بالینی خط پایه قرار دارند. همچنین نمرات استاندارد گوشه‌گیری/ افسردگی آزمودنی دوم از وضعیت طبیعی و بهنجار به وضعیت بالینی رسیده است. در مورد آزمودنی سوم نمرات استاندارد تنها دو مقیاس اضطراب/ افسردگی و رفتار قانون‌شکنی در پیگیری به وضعیت بهنجار رسیده و سایر مشکلات در همان محدوده‌ی قبلی باقی مانده است و تمامی مشکلات آزمودنی چهارم و پنجم در مرحله‌ی پیگیری بهبودی کامل یافته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت هنردرمانی روش مؤثری در کاهش مشکلات رفتاری و هیجانی کودکان داغ‌دیده محسوب می‌شود و مداخلات زودهنگام برای کمک به کودکان داغ‌دیده ضرورت دارد. برنامه‌ی هنردرمانی طراحی شده در این پژوهش، می‌تواند مورد استفاده‌ی مراکزی که ایتم را تحت پوشش قرار می‌دهند، کلینیک‌های کودک و نوجوان، مراکز آموزشی و مدارس ابتدایی قرار بگیرد و برای سایر کودکانی که تجربه‌ی فقدان داشته‌اند و مشکلات رفتاری و هیجانی را پس از گذشت مدت‌زمان قابل انتظار همچنان نشان می‌دهند، به کار برده شود. علاوه بر این با وجود اثربخشی هنردرمانی در اغلب آزمودنی‌ها، شواهد به دست آمده از تحلیل فردی کودکان نشان داد، عوامل متعددی می‌تواند میزان تأثیرپذیری کودکان از هنردرمانی را تحت الشعاع خود قرار دهد؛ بی‌شک مهم‌ترین عاملی که می‌تواند بر میزان اثربخشی هنردرمانی بیفزاید و یا از آن بکاهد، خانواده و حمایت‌های اجتماعی است؛ بنابراین، بهبودی کامل و عمیق مشکلات کودکان داغ‌دیده، مستلزم مداخله‌ای همه‌جانبه در مجموعه‌ی عوامل

مؤثر بر تداوم نشانه‌های سوگ است؛ مداخله‌ای که بتواند در یک زمان به بیشترین عوامل مؤثر در سطح خانواده پوشش دهد.

واژه‌های کلیدی: هنردرمانی بیانگر، سوگ کودکان، مشکلات رفتاری، مشکلات هیجانی.